

Сергій Лучканин, д-р філол. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0003-3318-6916
Researcher ID: AAD-2740-2020
e-mail: luchkany@ukr.net
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**ІСТОРИЧНА РОМАНІСТИКА
ОЛЬГИ СТРАШЕНКО (1950–2015):
РОМАНИ "ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ЛУКАВЕЦЬ",
"ЗАКОХАНА ІМПЕРАТРИЦЯ"
(Єлизавета Петрівна й Олексій Розумовський),
"ПАНІ НАТАЛЯ – БАЛАМУТНИЦЯ ЖІНОК"
(художньо-документальний роман
про Наталю Кобринську на тлі епохи)**

***Вступ.** У статті проаналізовано три історичні романи відомої української письменниці Ольги Страшенко (1950–2015), що присвячені відповідно візантійській історії та цивілізації XII ст., українській Гетьманщині XVIII ст. та відомій українській діячці кінця XIX – початку XX ст. Наталії Кобринській. Українська літературна критика зверталася лише до аналізу роману "Візантійські лукавець", інші два твори охарактеризовано вперше.*

***Методи.** У дослідженні застосовано культурно-історичний, порівняльно-історичний, дескриптивний і текстологічний методи аналізу пам'яток красного письменства.*

***Результати та висновки.** Ольга Страшенко (1950–2015) – матір автора статті, відома українська письменниця, бібліотекарка, літературознавиця, перекладачка, працювала в різних жанрах красного письменства, але основним творчим доробком вважала власні три історичні романи – "Візантійський лукавець", "Закохана імператриця" (Єлизавета Петрівна й Олексій Розумовський) та "Пані Наталя – баламутниця жінок" (художньо-документальний роман про Наталю Кобринську на тлі епохи).*

Хронологічно першим із часу появи є "Візантійський лукавець" (2005–2006), над яким авторка наполегливо працювала впродовж 1988–1993 рр., а згодом він понад 10 років чекав свого видавця внаслідок економічної скрути. Події в романі розгортаються в другій половині XII ст. у 1160–1180-х роках як на теренах Візантії, так і в Галицькій Русі та

в Києві, під Вишгородом, у Дарниці, на Осокорках і Корчуватому (саме ці дві сюжетні лінії – "візантійська" та "україно-руська" – чітко вирізняються в багатоплановому творі). Передусім мовиться про Візантію часів правління останніх представників династії Комнінів (1081–1185) – імператорів Мануїла (1143–1180) та його двоюрідного брата-суперника в боротьбі за трон Андроніка Комніна (1182–1185), такого собі авантюриста XII ст., людину алквіадо-нероно-візантійського складу, що повернувся в Константинополь після тривалого заслання, побувавши і в Галицькій Русі. Політичну діяльність Андроніка вирізняли два напрямки – демагогія і безжальний терор, саме він (майбутній "селянський цар") запровадив проскрипційні списки "зрадників батьківщини" з указівкою на той вид страти, що їх чекала (і тут постають яскраві паралелі з політичними процесами сталінської доби).

У документально-пригодницькому романі "Закохана імператриця" (2009) – відгомін подій, які мали місце в середині XVIII ст. – поїздка російської імператриці Єлизавети Петрівни в Україну 1744 р. та її стосунки з "нічним імператором" Олексієм Розумовським. А ще – європейські простори, де проходили битви Семилітньої війни (1756–1763), у якій змушені були брати участь і українські загони. Червоною ниткою роману проходить ідея відновлення Гетьманату, боротьба українців за свої права. Зображено гетьманів Данила Апостола (мав румунські коріння), Кирила Розумовського, Пилипа Орлика та його сина Григора Орлика, вельмож-чиновників Олексія Бестужева і Михайла Воронцова, майбутню "вовчицю на троні" Катерину, видатного вченого Григорія Сковороду, про якого їй досі дискутують – хто він, цей мандрівник, – "філософ із народу", патріот-українець чи людина планети, прообраз сучасного космополіта?

Переїнявши яскравим образом Наталі Кобринської (1855–1920) ще зі своїх студентських літ під час навчання в Київському інституті культури (1968–1973), Ольга Страшенко написала дипломну роботу про діячку та її творчість на основі видання її творів 1958 р., згодом – повість "Пані Наталя – баламутниця жінок", уривки з якої вже друкувались у жіночій газеті "Я, ти, ми" (1994), "Українська мова та література в школі" (1998); планувався вихід на кандидатську дисертацію у 1990-х рр. Набувши великий масив зібраного матеріалу, Ольга Страшенко розширила повість у рамки однойменного історико-біографічного роману (2013 р.), який має свою хронологічну фабулу: рідний дім Кобринської у Белелуї, одруження, удовина журба; поїздка з батьком (депутатом австро-угорського парламенту) до Відня, знайомство з передовими ідеями, насамперед феміністичними. І почалося життя, сповнене боротьби за жіночу рівноправність: написання творів, організація жіночого товариства руських жінок у Станіславі, різноманітні з'їзди, віча, подорожі.

Ключові слова: Ольга Страшенко, Візантійська імперія, Андронік I Комнін, Гетьманщина, Олексій Розумовський, Наталя Кобринська, феміністичний рух.

Вступ

Страшенко (Лучкінина) Ольга Іванівна (10.02.1950, Київ – 27.10.2015, Київ) – сучасна українська поетеса, прозаїк, драматург, перекладачка. Закінчила 1972 р. з відзнакою бібліотечний факультет Київського державного інституту культури. Тривалий час працювала в бібліотечній системі Києва, у 1974–2001 – завідувачка київської бібліотеки імені Юрія Смолича, а з 2001 і до смерті – головний бібліотекар з питань масової роботи Централізованої бібліотечної системи Дарницького району м. Києва. Дебютувала в літературі з кінця 1970-х рр., член Національної спілки письменників України з 1997 року. Нагороджена Почесною відзнакою НСПУ (двічі – 2010, 2015), Грамотою НСПУ та багатьма відомчими відзнаками, Почесною Грамотою Посольства Румунії в Україні (2012). Лавреат премій імені Василя Симоненка (1995), Республіканського конкурсу "Майстри гумору" (1988) та програми "Мистецький олімп України" (2009). Лавреат Літературної премії імені Юрія Горліса-Горського (2015; посмертно).

Авторка поетичних книжок: "Вишивала мати" (1990), "Пам'ятник на шарнірах" (1991), "Полонянка" (1994), "Вітрянi Гори" (1995), "Полювання на тигра... й не тільки на нього!" (Байки та притчі про тварин) (2006), "Прочитайте тую славу" (2016); прозових історичних романів "Візантійський лукавець" у 2-х томах (2005, 2006); "Закохана імператриця" (Єлизавета Петрівна та Олексій Розумовський) (2009); "Пані Наталя – баламутниця жінок" (Художньо-документальний роман про Наталю Кобринську на тлі епохи) (2013); книги для дітей "Гуска з намистечком на шиї" (Оповідання, билиці та казки) (2009); збірки гуморесок "Світ урятувався, бо сміявся" (порція перша; порція друга) (обидві – 2017); драматургії "Сім вибраних п'єс" (2004), "Театральна афіша (30 вибраних п'єс)" (2014) та "Драматичні поеми про Київську Русь" (2007); літературознавчих досліджень "На перехресті двох Муз. Діалоги в Пущі-Водиці" (2005; у співавторстві з народним артистом України Станіславом Малгановим), "Кобзар Віктор Лісовол – співець козацької долі" (2008). Перекладала з давньогрецької, латинської, румунської, італійської, російської, білоруської, французької й англійської

мов, авторка книг "Вибрані переклади та присвяти світочам зарубіжної літератури" (2007), «Поетичні переклади та присвяти світочам зарубіжної літератури, перекладачам і фахівцям-зарубіжникам» (2018), її переклади вміщені також у виданнях "Хрестоматія румунської поезії XIX–XX ст." (2002), «Поезія "До зірки" Міхая Емінеску мовами народів світу» (Київ, 2003; Бая Маре, Румунія, 2016), "Давньогрецька класична лірика" (2006), "Елліністична поезія" (2007), "Історії римської літератури" Івана Мегели (2009, 2012), "Хист і глузд. Теорія і практика перекладу" (Харків, 2012).

Таким чином, Ольга Страшенко – відома українська письменниця зламу XX–XXI ст., бібліотечарка, літературознавиця, перекладачка, працювала в різних жанрах красного письменства, але основним творчим доробком вважала власні три історичні романи – "Візантійський лукавець", "Закохана імператриця" (Єлизавета Петрівна й Олексій Розумовський) та "Пані Наталя – баламутниця жінок" (художньо-документальний роман про Наталю Кобринську на тлі епохи). Про творчість Ольги Страшенко вже писали, але відносно небагато, зокрема Іван Мегела та Володимир Коломієць.

Відомий вислів Марка Туллія Цицерона з його промови "Про оратора" *Historia est vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae* "Історія – це свідок минулого, світло істини, жива пам'ять" влучно передає те вагоме значення, якого надавали історії та її покровительці – богині Кліо – древні, і яке збереглося до XXI ст. Саме історичні твори, зокрема історичні романи, повісті й оповідання в усіх своїх різновидах – історико-соціальному, історико-філософському, історико-біографічному, історико-документальному, історико-фольклорному – найповніше втілюють постійне бажання красного письменства бути оберегом історичної пам'яті народів. Якими б не були вірування й переконання людей, кожному представникові людства завжди хотілося залишитися в історії, в пам'яті на планеті Земля, людина жаждала зрозуміти те, що здавалося трагічно-хаотичною вервечкою різноманітних випадковостей. Усе це знайшло відображення в різноманітних формах художнього освоєння історії, створених мистецтвом слова. У XIX–XX ст. історичний

роман став особливо популярним різновидом романного жанру. Письменники багатьох країн звертаються до найважливіших пластів історії "своїх" і "чужих" народів для того, щоб краще усвідомити основні напрямки розвитку людства і зробити досвід попередніх поколінь інструментом для кращого розуміння такого непростого сьогодення. Значні досягнення в царині історичного роману має, зокрема, німецька (й австрійська) література, яку автору статті пощастило слухати на студентській лаві в таких корифеїв як Кіра Шахова та Андрій Баканов (автор монографії "Сучасний зарубіжний історичний роман" (1989) – твори "Йосип та його брати" Томаса Манна (1875–1955), "Лже-Нерон" та "Гойя" Ліона Фейхтвангера (1884–1958), "Марія Антуанетта", "Марія Стюарт", "Магеллан" Стефана Цвейга (1881–1942) та ін. – у яких письменники прагнули подати узагальнений образ-концепцію історичного розвитку власної нації й усього людства загалом. Серед них особливо виділяється Генріх Манн (1871–1950) з його діалогією "Молоді літа короля Генріха IV" і "Літа зрілості короля Генріха IV" (до українськомовних перекладів блискучі передмови свого часу написала Кіра Шахова) про французького "народного короля" кінця XVI – початку XVII ст. Генріха IV, у якій письменник шукав підтвердження правильності думок про добро як неухильний поступ у людській діяльності, у самому людському існуванні, про творення добра як найвищого призначення, мету кожного, хто прагне називатися людиною. Як відомо, в історії української літератури історичний роман представлений постатями Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького, Юліана Опільського, Семена Скляренка, Павла Загребельного, Юрія Мушкетика, Володимира Малика та багатьох інших. Таким чином, дослідження в цьому історико-літературному контексті історичної романістики Ольги Страшенко заповнить "білу пляму" сучасного українського літературознавства, збагатить вітчизняну історію літератури.

Методи

Дослідження проведено із застосуванням культурно-історичного, порівняльно-історичного, описового й текстологічного методів аналізу пам'яток красного письменства.

Результати

Хронологічно першим із часу появи є "Візантійський лукавець" (2005–2006), над яким авторка найактивніше працювала впродовж 1988–1993 рр., а згодом він ще понад 10 років очікував на видання через економічну скруту після відновлення незалежності України.

Візантію історики напівжартома-напівсерйозно окреслюють заледве чи не єдиною країною в історії, точна дата появи і зникнення з історичного поступу якої відомі (для прикладу – точні дати існування Київської Русі-України обмежують лише століттями). Візантія загинула 29 травня 1453 року із захопленням Константинополя турками-османами. Дату народження країни датують заснуванням її столиці – Константинополя – 8 листопада 324 року, коли було закладено перший камінь на місці стародавнього грецького містечка Візантія на березі Босфору. 11 травня 330 року столицю Римської імперії було урочисто перенесено до Константинополя. Цей день і став невдовзі найголовнішим державним святом Візантії. Візантія "постала з Константинополем" і "загинула" з ним – досить розповсюджена формула в історичній науці. Справді, під час історії середніх віків майже не існувало країни, яка б не змінювала своєї столиці упродовж усього свого існування (столицями Молдовського господарства XIV–XX ст., скажімо, були послідовно Серет, Сучава, Ясси). Уже п'ять із половиною століть промайнуло з того часу, як ім'я Візантії, – колись могутньої середньовічної держави, – зникло з історичних мап світу. Однак і до цих днів пам'ять про неї живе як у витворах її матеріальної і духовної культури, так і на сторінках історичних творів, що подає тисячолітній досвід Візантії як яскраве джерело для глибшого розуміння сучасної доби. Візантійське царство не оминала письменницька увага нових і новітніх часів, візантійську цивілізацію так чи інакше вже змальовували (й аналізували художньо!) Юліан Опільський у романах "Іду на вас" та "Ідоли падають", Семен Скляренко – "Святослав", "Володимир" (зображено, зокрема, інтриги імператриці Феофано, імператорів-узурпаторів Никифора Фоки й Іоанна Цимісхія), Павло Загребельний – "Диво" (у романі є кілька суто

"візантійських" розділів, зокрема "Рік 1014. Осінь. Константинополь") Володимир Малик – "Князь Кий" (до речі, саме з Володимиром Маликом (1921–1998), визнаним майстром українського історичного роману, активно листувалася Ольга Страшенко й автор статті (ми публікували вже дослідження), а сам знаний письменник прочитав цей роман у рукопису і вніс певні цінні зауваження), Антонін Ладинський – "Коли впав Херсонес"; Валентин Іванов – "Русь первозданна" (твір є в перекладі українською мовою 1990 р.) Франц Салешка Фінжгар – "Слов'янський меч", Жан Ломбар – "Візантія", класик румунської прози ХХ ст. Михайл Садовяну (1880–1961) з колоритним романом-параболою "Золота гілка" (1933), де зображено Візантію часів іконоборства. Двотомний роман Ольги Страшенко "Візантійський лукавець" логічно вписується в художнє опрацювання історії Візантії, її цивілізації та культури.

Події в романі розгортаються в другій половині ХІІ ст. – 1160–1180-х роках як на землях власне Візантії, так і в Галицькій Русі та в Києві, у Вишгороді, у Дарниці, на Осокорках і Корчуватому (ці дві сюжетні лінії – "візантійська" та "україно-руська" – виразно окреслюються в багатоплановому творі). Утім, подібна "двоплановість" характерна й для решти історичних романів – згадуваних Павла Загребельного чи Володимира Малика. У "Золотій гілці" Михайла Садовяну опис Константинополя часів іконоборства (726–843) також переплітається із змалюванням колишньої Дакії, де саме завершився етногенез румунів. В історичному романі Ольги Страшенко передусім мовиться про Візантію часів правління останніх представників династії Комнінів (1081–1185) – імператорів Мануїла (1143–1180) та його двоюрідного брата-суперника в боротьбі за константинопольський трон Андроніка Комніна (1182–1185), такого собі талановитого авантюриста-тирана ХІІ ст., що повернувся в Константинополь після тривалого заслання, побувавши, зокрема, і в Галицькій Русі князя Ярослава Осмомисла. Особа Мануїла найяскравіша з імператорської династії Комнінів – він поєднував військову доблесть з втручанням у церковні богословські диспути, переймався науками й віддавався різноманітним ігрищам,

забуваючи при цьому державні справи (яскраво спостерігаємо це в розділах роману "Гра на шахівниці і в житті", "Базилевс, живий закон" з першого тому твору тощо). Однак під час військових кампаній імператор переносив зі своїми воїнами всі труднощі походів та воїнських реалій, йому були властиві риси як західного рицаря з його турнірами та змаганнями, так і традиційна візантійська розважливність. Певну увагу в романі приділено зв'язкам Візантії з турками-сельджуками – однією з гілок тюркських племен, які отримали назву за іменем їхнього ватажка Сельджука (IX–X ст.), набіги котрих стали загрожували самому Константинополю з кінця XI ст., після поразки візантійців 1071 р. при Манцикерті поблизу сучасної Вірменії і втратою візантійцями всієї Малої Азії до 1081 р. Чимало місця відведено також зносинам Візантії з україно-руськими князівствами XII ст. – Галицьким і Київським, адже після розпаду Київської Русі (після смерті сина Володимира Мономаха Мстислава Великого 1132 року) Візантія надавала підтримку тим князям, які погоджувалися на церковно-культурну залежність від неї.

Андронік (саме він – "візантійський лукавець") у першій частині роману – ще тільки претендент на константинопольський трон, "неприборканий утікач" (цим розділом починається роман), на початках його риси авантюризму можуть навіть і привабити, однак з історії відомо, що його політичну діяльність як імператора вирізняли два напрямки – артистична демагогія і безжальний терор, саме він (майбутній "селянський цар") запровадив проскрипційні списки "зрадників батьківщини" з указівкою на той вид страти, що на них чекала. Тут саме можна простежити яскраві паралелі з політичними процесами часів сталінського беззаконня, Андроніка можна сміливо назвати "візантійським Сталіним XII ст." Політичні злодіяння Андроніка виразно змальовано у другому томі, де сповна висвітлено ідейний задум твору, а першому томі Андронік лише всіма правдами й неправдами прямує до трону. Великий шаноблюб, якого переймали бурхливі пристрасті, знадливи (навіть доволі привабливий) красень, схильний до авантюрих походеньок і затій, Андронік поєднував рицарське благородство, безрозсудну неймовірну хоробрість і душевну щедрість з підступністю

і неймовірною жорстокістю. Прийшовши до влади після підступного вбивства вдови покійного імператора Мануїла Марії (1182 рік) та малолітнього сина Мануїла Олексія II (1183 рік), Андронік прагнув провести кілька реформ, спрямованих на певне покращення становища "широких народних мас" (зокрема, він скасував так зване "берегове право" – давній звичай, що дозволяв жителям узбережжя грабувати викинуті на берег кораблі внаслідок кораблетрощі) й обмеження всевладдя багатіїв та найвищої придворної знаті. Однак декоративні перетворення Андроніка не торкалися системи жорстокої феодальної експлуатації, що склалася, а його криваві репресії були зумовлені жагою імператора-узурпатора забезпечити собі неподільну владу. Андронік, як і кривавий Нерон свого часу, без найменших порухів душі артистично проливав ріки сліз; він запопадливо цілував коліна константинопольського патріарха Феодосія, будучи цілковито переконаним, що згодом його змістить, бо далекоглядний патріарх розгадав потаємні задумки Андроніка в напрямку єдиновладдя; він зроняв сльози на могилі Мануїла і прохав не відводити його, щоб побути ще біля гробу покійного імператора, якого він ненавидів упродовж життя і проти котрого повсякчас плів інтриги й організовував змови. Андронік наказав виставити в одній зі столичних церков своє зображення у простому селянському одязі, з косою в руках – ніби він і справді селянський цар, "добрий пастир" (проекції зі Сталініним простежуються й тут). Показуючи себе народолобцем, Андронік намагався знищити всіх, хто стояв (реально чи позірно) на його шляху до одноосібної влади, усіх, хто міг би бути його суперником. Вижив лише вельможа Ісаак Ангел, якого Андронік не сприймав як навіть уявного суперника і саме котрому судилося *volens-nolens* скористатися народним повстанням проти Андроніка й посісти імператорський престол, утім, це стало кроком до катастрофи Візантії 1204 р., коли під час IV хрестового походу Константинополь (замість Єрусалиму, підвладного на той час мусульманам) захопили європейські хрестоносці.

У романі змальовано чимало історичних осіб – окрім Мануїла й Андроніка, це й історики-хроністи Іоанн Кіннам (близько 1143 – після 1182 року; виконував секретарські

обов'язки при імператорському дворі Мануїла, через те й названий "імператорським граматиком") та Нікіта Хоніат (середина XII – 1213 р., автор славнозвісної "Історії ромеїв", ґрунтовно опрацьованої Ольгою Страшенко, як й "Історія" Іоанна Кіннама; на жаль, ці твори й досі українською мовою не перекладено, авторка твору опрацьовувала їх за російськомовними перекладами, нагадаємо, що роман писався 30–35 років тому), вище згадуваний майбутній візантійський імператор Ісаак Ангел (1185–1195) – манірний і боязкий вельможа, що двічі ніколи не надягав той самий хітон (саме таким його характеризував Нікіта Хоніат), галицький князь Ярослав Осмомисл (правив у 1152–1187 рр., як ми знаємо, про нього з пошанівком говорить в "Слові о полку Ігоревім"), його дружина княгиня Ольга і коханка Настаска (спалена боярами 1170 року, а сам князь був схоплений ними й ув'язнений у власному палаці – небачена в Україні-Русі річ до того часу!), сельджукський султан Кирлич-Арслан, згадуються галицький князь Володимирко Володаревич (? – 1152) та непересічна особистість князя-ізгоя Івана Берладника (бл. 1112–1161), із яким пов'язують сучасне місто Бирлад у Румунії, де авторові статті пощастило побувати кілька разів. Серед вигаданих назвемо, передусім, імовірного автора "Слова о полку Ігоревім" Яромира, сина тисяцького Стрижня. Ольга Страшенко, занурившись у проблему авторства цієї визначної пам'ятки киево-руської літератури, значною мірою перебувала під впливом популярних у 1970-х–1980-х рр. досліджень Бориса Рибаківа. Варто відзначити й образ сестри Яромира Дарослави.

Говорячи про духовну культуру й художні уподобання тогочасного візантійського й україно-руського суспільства, Ольга Страшенко ретельно зупиняється на поглядах щодо життя тогочасних "простих людей", змальовує таке специфічне явище України-Руси як двовір'я, описане щойно згаданим Борисом Рибаківим (1908–2001) у працях "Язичництво давніх слов'ян" (1981) та "Язичництво Древньої Русі" (1987). Звичайно, авторка уже під час написання роману звернулася й до відомого твору "Дохристиянські вірування українського народу" митрополита Іларіона (Івана Огієнка), але у 1980-х рр. ця праця перебувала ще в спецховищах, тому відомості про праслов'янську

міфологію письменниця брала передусім із ґрунтовних монографій Бориса Рибаківа. Тепер усвідомлюємо, що це – данина часу. Однак не заперечується істориками, що після офіційного запровадження християнства в Україні-Русі язичництво ще тривалий час залишалося не лише особливістю життєвого устрою, але й другою вірою – шанували водночас християнських і "домашніх" тисячолітніх богів. Щодо Візантії XI–XII ст., то там зацікавлення античністю стало ще глибшим, хоча ніколи й не зникало. Навіть найвищі церковні ієрархи у приватному листуванні намагалися зближити цитатою, художнім образом, влучною алегорією з творів язичників давнини. Тому окремі художні образи "Візантійського лукавця" нагадують Журейка (драматична поема "Ярослав Мудрий" Івана Кочерги), Малушу Семена Складенка (роман "Святослав"), Сивоока Павла Загребельного ("Диво"; свого часу навіть був у шкільній програмі); Ольга Страшенко кілька разів з автором статті спілкувалася з маститим письменником у його оселі в Кончі-Озерній), Чагра-дереводіда з роману "Отчий світильник" Романа Федоріва, даккського жерця Кесаріона Бреба з роману "Золота гілка" румунського прозаїка Михаїла Садовяну.

Вагоме місце в романі займає любовна інтрига (любівні пригоди Мануїла; любові Дарослави й Андроніка), що тісно поєднується з державницькими ділами "знаних мужів" XII ст. Художній авторський домисел ґрунтується на добрій обізнаності з реальними історичними подіями і літературними джерелами (літописи України-Русі (переважно "Київський літопис" XII т.), "Слово о полку Ігоревім", "Повчання дітям" Володимира Мономаха, візантійські хроніки Іоанна Кіннама та Нікити Хоніата, перекладна література візантійсько-болгарського походження, що набула значного поширення в Україні-Русі, зокрема так званій "природничо-науковий" твір "Фізіолог" та ін.) зі стрімким летом творчої авторської фантазії.

Події другого тому історичного роману Ольги Страшенко "Візантійський лукавець" хронологічно охоплюють 1176–1189 роки і відбуваються у Візантійському царстві, Київській Русі-Україні (Гальке та Київське князівства), давніх румунських землях (Волощина, Молдова, Трансільванія), в Італії (Сицилія), на

Близькому Сході, що став гострою ареною боротьби між хрестоносцями та могутнім владарем Єгипту Салах-ад-Діном (відомий у Європі як Саладін, 1138–1193), який очолив боротьбу мусульман з хрестоносцями.

Розпочинається другий том роману (частина III) описом жахливої поразки візантійського війська на чолі з імператором Мануїлом Комніном, якого так яскраво і з певною симпатією описаного в першому томі, поблизу місцевості Міріокефал у Малій Азії 17 вересня 1176 року від полчищ турків-сельджуків султана Килич-Арслана. Ця поразка мала дуже трагічні наслідки для Візантії, остаточно примусила її відійти від активних військових кампаній у Малій Азії. Мануїла відкрито звинувачували в цій невдачі, як говориться в "Історії" Нікіти Хоніата, йому в відверто закидали, що він і раніше часто до сп'яніння попивав християнської крові, забираючи останні сили у підданих (розділ "Базилевс п'є християнську кров"; як бачимо, війни на виснаження траплялися в усі віки). Та це був загалом третій визначний імператор із династії Комнінів, він вирізнявся військовою звитягою, державницькою й літературною мудрістю, та був надто запальним і заплющував очі на різноманітні зловживання; саме таким подано його Ольгою Страшенко в першому томі "Візантійського лукавця". Усвідомлення значення імператора Мануїла в історії знали вже його сучасники, зокрема, візантійський історіограф XII ст. Євстафій Солунський (слов'янська назва Фессалонік, сучасних Салонік; акцентуємо, що цей архиерей діє у "Візантійському лукавці" зокрема, у розділі "Кривавий бенкет у Фессалоніках") у власному полемічно загостреному історичному творі "Захоплення Фессалонік" писав, що водночас із базилевсом Мануїлом Комніном "померло все здорове в царстві ромей і щоб із приємком цього Сонця всі ми були занурені в безпросвітну темряву". Мануїл Комнін помер 24 вересня 1180 року, а через 3 роки в Константинополі спалахнуло народне повстання проти придворної кліки й заступів італійців (генуезців та венеційців). Скориставшись цим народним рухом, до влади прийшов головний герой роману – Андронік Комнін (1182, 1183–1185) – нагадаємо, двоюрідний брат Мануїла, що повернувся до Константинополя після тривалого вигнання (розділ "Повстала кесариса Марія шле

листи до Андроніка"). Саме в другому томі яскраво виведено, як Андронік полюбляв показні політичні процеси над "ворогами вітчизни", що перегукуються як з давніми часами (проскрипції за диктатури Сулли в Стародавньому Римі у 82–79 рр. до н.е. чи другого тріумвірату після вбивства Гая Юлія Цезаря), так і новими (московські політичні процеси й "великий терор" 1936–1938 рр. під час кривавого сталінського беззаконня). Разом із тим, як ми вже зазначали, Андронік прагнув провести кілька реформ, спрямованих на певне покращення становища народних мас (зокрема, згадуване скасування "берегового права") й обмеження всевладдя феодалів і найвищої знаті. Через те Нікіта Хоніат, важливий персонаж другого тому "Візантійського лукавця", негативно подаючи діяння Андроніка, визнає і деякі його позитивні риси – таким дволиким і постає базилевс Андронік Комнін в цьому романі. З одного боку, ретельно зображено його злочини ("Є перший ворог вітчизни", "Базилевс Андронік відновлює давній звичай", "Андронікова розправа в Пруссках"), з іншого – змальовано його окремі спроби впорядкувати збір податків, обмежити сваволлю чиновників і "укосякати" непокірну знать ("Скасування берегового права" та інші розділи).

Константинопольські й малоазійські аристократи організували 12 вересня 1185 року, невдовзі після свята винограду (однойменний розділ роману), проти Андроніка змову, яку поза власною волею очолив боязкий і манірний (ніколи двічі не одягав один і той самий хітон) вельможа Ісаак Ангел, який мав стати однією з нових жертв Андроніка. Коли він (у романі вбивши вірного поплічника базилевса – жорстокого й самозакоханого константинопольського єпарха ("мера" в сучасних реаліях) Пупаку, однак цей персонаж вигаданий, хоча відомо, що існувало багато охочих утілювати в судових ухвалах бодай найменший натяк імператора) закликав константинопольський плебс до повстання, народ відразу зреагував на цей заклик. Ісаака оголосили імператором, Андронік намагався втекти, але його схопили й прирекли на мученицьку страту (розділи роману "На воротах палацу Андронік із Біблією в руках", "Здається, й на цей раз пощастило втекти!", "Навіщо ламати зламаний очерет?"). Цим і закінчуються конкретні "візантійські" розділи роману ("Перший епілог").

Однак, мовлячи про Візантійську цивілізацію 1160–1180-х років, авторка твору описує й інші важливі історичні події тих часів – боротьбу України-Русі з половцями і написання "Слова о полку Ігоревім", торкається й подій на Близькому Сході – хрестові походи і війни хрестоносців із мусульманськими державними утвореннями. Відзначимо, що всі розділи композиційно з'єднані наскрізною сюжетною лінією вигаданого персонажа – сина Андроніка Комніна Романа Стрижня, який стає свідком і жорстоких злодіянь свого "татуся", і потрапляє в воловецький полон, і перебуває на Близькому Сході в пошуках коханої красуні Любави... Якщо історичне тло доби України-Русі часів автора "Слова о полку Ігоревім" загалом добре відоме для українського читача (про автора "Слова..." скажімо, створено сотні монографій і багато тисяч науково-популярних видань аж до найрізноманітніших вигадок), то про події на Близькому Сході тих часів писали значно рідше. Після першого хрестового походу 1096–1099 рр. у Східному Середземномор'ї постали чотири держави хрестоносців, однак у другій половині XII ст. становище на Близькому Сході суттєво змінилося. У Єгипті сформувалася потужна мусульманська держава, яка охопила Сирію і більшу частину Месопотамії. На чолі її постав султан Салах-ад-Дін (1171–1193) (Саладін для європейців) – проникливий політик і талановитий полководець. Він завдав поразки хрестоносцям поблизу Тиверіадського озера і 1187 р. захопив Єрусалим (розділ "Роман під Тиверіадою"). На цьому й завершується "Візантійський лукавець", хоча говориться й про наступний третій хрестовий похід 1189–1192 рр., який за складом учасників був наймасштабнішим з усіх: у ньому брали участь німецькі рицарі під очільництвом Фрідріха Барбаросси, французькі – на чолі з Філіпом II Августом й англійські – під рукою Річарда I Левове серце. У Візантії повсякчас із підозрою ставилися до рицарів-католиків, які, урешті-решт, захоплять і безжально пограбують Константинополь 1204 року, під час четвертого хрестового походу 1202–1204 рр.

Пишучи роман, Ольга Страшенко змалювала й кілька епізодів, що торкалися історії Румунії, деякі сторінки твору написано власне в Румунії. Андронік, мандруючи між Візантією і Галицькою

Руссю, проїжджав і сучасними румунським землями (їх оминати неможливо), що й знайшло свій опис у 1-му томі: "Ніч і ранок Андронік пробув у лісі, вранці вовком виринув із хащів біля невеличкого волоського села. Він уже багато передумав, і вирішив отак навпрямки до Галича не мчати. Адже відтепер Мануїл уже знає спрямування його втечі. Й на шляху до князя Ярослава Осмомисла виставить навперейми хоч і половину свого війська! Мудроголовий Андронік вирішив зробити зайвий гак, відтепер його шлях пролягав на Брашов, у той час це румунське місто ще було тільки в заснітку... Але воно стало для нього ріднішим від великих столичних градів, адже тільки в Брашові втікач по-справжньому відчув, що дихає повітрям волі. А докруз розгулялася стихія – на всі боки розлилися Прут і Дністер, за ним сповенився Дунай, і Андронік мусив рахуватись із ними, як із богами Природи. Купецька валка їхала з Брашова через Сігішоару до Клужа, з тими купцями й підрядився в дорогу севастократор Андронік. Аби тільки не стояти на місці, аби подалі від Візантії та її нинішнього базилевса. А там через Карпатський перевал" (Страшенко 2005, 37). У 2-му томі також багато сторінок відведено зображенню румунських реалій. Романізоване населення Балканського півострова загалом у грецьких (візантійських) і латинських (західних) пам'ятках з кінця X ст. називалося влахами (волохами, *vlahi*). У "Літописі Руському" волохами називали романізованих мешканців Середнього й Нижнього Придунав'я. Значна їхня частина в IX–X ст. прийняла християнство за східним обрядом, унаслідок чого набула поширення й старослов'янська мова, якою як літературною мовою користувалися в румунських землях аж до XVI–XVII ст.

Таким чином, історія і культура Візантії – оригінальний "міст" від античності до середньовіччя, "міст" між культурою католицького Заходу і мусульманського Сходу – під яскравим пером Ольги Страшенко отримали нове авторське прочитання збагатили українську та зарубіжну письменницьку візантиністику.

У документально-пригодницькому романі "Закохана імператриця" (2009) – відгомін подій, які мали місце в середині XVIII ст. – поїздка російської імператриці Єлизавети Петрівни в Україну 1744 р. та її стосунки з "нічним імператором" Олексієм Розумовським.

Змальовано знову, як і у "Візантійському лукавці", європейські тогочасні простори, де проходили криваві битви Семилітньої війни (1756–1763), у якій змушені були брати участь і українські загони козаків. Червоною ниткою роману проходить ідея відновлення Гетьманату, боротьба українців за свої права. Зображено гетьманів Данила Апостола, Кирила Розумовського, Пилипа Орлика та його сина Григора Орлика, вельмож-чиновників Олексія Бестужева і Михайла Воронцова, майбутню "вовчицю на троні" Катерину, видатного вченого Григорія Сковороду (1722–1794), про якого й досі дискутують – хто він, цей мандрівник, – "філософ із народу", патріот-українець чи людина планети, прообраз сучасного космополіта?

Про епоху правління російської імператриці Єлизавети Петрівни (1741–1761) та її значення в історії української державності й культури написано чимало (хоча роман "Останній гетьман" Юрія Мушкетика хронологічно постав після твору Ольги Страшенко, він з'явився на рік пізніше, 2010 р. на шпальтах часопису "Київ"), це був час занепаду козацької України порівняно з попереднім століттям, ознаменований визвольною війною під проводом Богдана Хмельницького. Як-от XII століття роздробленої Київської України-Русі в порівнянні із висококультурним XI ст. доби Ярослава Мудрого.

"Закохана імператриця" передусім висвітлює образ Єлизавети Петрівни, дочки Петра-Скаженого (чи Петра I, як ми звикли до такого найменування в офіційній радянській історіографії), і не тільки як організаторки балів та куртагів, а повнокровної правительки-політиканші. За її видимою грайливістю й міщанством проглядається справна володарка, "закохана у війну" (як це страшно звучить за нинішніх часів!), як бачимо з репліки останнього українського гетьмана 1750–1764 рр., певною мірою "опереткового", Кирила Розумовського до брата Олексія. Імператриця обмахується віялом, щодня змінює сукні, танцює на численних балах менует або котильйон, і дає військові розпорядження, російська окупаційна армія простує на Захід, руйнує міста, грабує й підгрибає під себе території. І в цьому вбачаємо яскраві проєкції на сучасність, хоча твір створено ще в далеких 2000-х рр. Побувши в Берліні 1760 р. три

дні, побрязкотівши зброєю, російська воячина відходить назад... До останнього подиху імператриця не повірила, що Англія розташована на островах, існує Новий Світ – невідома Америка (США було засновано пізніше, 1775 року).

Як мовиться в романі, Єлизавета Петрівна, водночас, не підписала жодного смертного вироку, тут вона залишилася вірною до останнього дня правління своєму зароку (клятві), який узурпаторка дала Богові в ніч листопадового перевороту 1741 року, що приніс їй імператорську корону.

Письменниця Ольга Страшенко сумлінно простежує вектори Єлизаветиної діяльності щодо України. Відновлення гетьманату 1750 р., хоч упівсили, театральне, як і п'єси-водевілі того часу, але воно певною мірою вирішило стремління всіх прошарків українців на цю довгоочікувану подію. Епоха середини і другої половини XVIII ст. підготувала діяльність нових людей – від Олексія Безбородька і Василя Капніста до Івана Котляревського і Тараса Шевченка.

Весь роман "дихає" Україною, навіть в імператорських палацових залах нещодавно заснованої північної столиці російської імперії чути спів бандуристів – Григорія Любистка, Данила Бандурки, та й сам Олексій Розумовський, "нічний імператор" часів Єлизавети, її укоханий фаворит, часом приграє на струнах українського національного інструменту. У романі чимало персонажів із творчої уяви письменниці, серед яких виділяється козак-характерник Северин Гойда, подібний до ілюстрацій "Енеїди" Івана Котляревського. У романі постають і "запродані степи" – колонізація південноукраїнських земель почалася за доби Єлизавети, тоді ж було засновано і Єлизаветград, із назвою місту вочевидь не пощастило, воно стало заложником найменувань "вождів" – спершу цариці, потім – високопоставлених партійців (Зінов'євськ, Кіровоград). Нині місто має виразну проукраїнську назву – Кропивницький.

На сторінках роману Ольги Страшенко широко зображено представників тогочасної культурної еліти, наукові заняття, тут діють Михайло Ломоносов (1711–1765), неймовірно глорифікований шовіністичною історіографією, а також "учені-німці" Шумахер (1690–1762) та Міллер, Василь Ададуrow

(1702–1778/1780), що видав "Латинсько-німецько-російський лексикон з короткою російською граматику" (1731) та "Правила російської орфографії" (1768). Образи Ломоносова й Ададурова в романі – данина моді, хоча твір виразно проукраїнський, патріотичний.

Звісна річ, письменниця не могла охопити все достеменно, але її роман цікавий тим, що на канві елизаветинської епохи вишито яскраві образи реальних історичних осіб, насамперед українських діячів – гетьмани Іван Скоропадський, Яків Лизогуб, Данило Апостол (волох, тобто румун за походженням), а ще – Григор Орлик (1702–1759) – син Пилипа Орлика, граф, державний і військовий діяч Франції. Згаданий і винахідник Леонтій Шамшуренков (Шамшурунко; 1687–1758), що опинився тут із часів заслання гетьмана Петра Дорошенка.

Розділи "Киеслав, Киев-рай", "Золотопишна Лавра", "На хуторі Дарницькому" рельєфно відтворюють київське життя середини XVIII ст., дія у творі відбувається в Глухові, у Батурині, тодішніх українських столицях. Показано родину Розумів, козаків із села Лемеші на Чернігівщині, яка завдяки Олексію досягла графського титулу Розумовських. Змальовано поїздку імператриці Єлизавети в Україну влітку 1744 року, відчувається, що це – улюблений розділ письменниці.

Ольга Страшенко – відома сучасна перекладачка (ми зазначили про це на початку статті), чимало зробила для активізації українсько-румунських взаємин. Зокрема, у двомовній "Хрестоматії румунської поезії XIX–XX ст." (2002) опубліковано чимало її перекладів класиків румунської поезії, серед них – фрагмент із "Циганіади" Йона Будай-Деяну (1760–1820), структурно подібної до "Енеїди" Івана Котляревського. Ольга Страшенко була частим гостем Румунії, тамтешніх газет, часописів, виступала на румунському радіо (українською мовою), тому, природно, її захоплювали й румунські реалії, і це знайшло відображення у творі. У Яссах (давній столиці Молдовського господарства – однієї з трьох румунських феодальних держав) в травні 1742 року помер гетьман Пилип Орлик, у румунському місті Галаці на Дунаї донині збережено два квартали "Мазепа I" і "Мазепа II", порівняно нещодавно (2004) встановлено пам'ятник Івану Мазепі,

про румунські сторінки діяльності якого написав книгу Теофіл Рендюк, сучасний відомий український дипломат та історик. Ольга Страшенко також відвідала Ясси, Галац, Клуж, Сучаву, звісно, і Бухарест, то ж її любов до румунської історії та культури не випадкова. У романі діє румунський архимандрит Дімітріє Євстатієвич Брашов'яну, який навчався в 1750-х роках у Києво-Могилянській академії, а 1757 р. створив "Румунську граматику" – першу рукописну граматику румунської мови, на якій позначився вплив праці Мелетія Смотрицького (1619), про що автор статті вже неодноразово писав.

Окрім "учених мужів", виведено й чимало персонажів тогочасної знаті: інтриганка Катерина Олексіївна ("або вмру, або буду правити!"), великий князь Петро Федорович із відомою скрипочкою в руках, брати Бестужеви, Воронцов, Бутурлін, Остерман, кілька військових очільників: Мініх, Апраксін, Фермор, Салтиков, Чернишов, Рум'янцев-Задунайський, Тотлебен, вервечка послів – Шетарді, Нолькен, Естергазі, аж до Понятовського, майбутнього (останнього) польського короля Станіслава Августа Понятовського. Є навіть міщанин-розкольник Іван Зубарьов, відомий придворний інтриган Левенвольде.

Показані народні зрушення в імперії, авторка не йде за нинішньою модою замовчувати "класову боротьбу", яку гіперболізували за радянських часів. У романі діють мулла Батирша, організатор повстання башкирів, відчувається відгомін гайдамаків (40-х років XVIII ст.) під керівництвом Гната Голого, показано Україну напередодні знаменного повстання Івана Гонти та Максима Залізняка, ушавленого Кобзарем. Згадується й підготовка до селянської війни Омеляна Пугачова, відомого як Омелько Пугач, що був, як нині з'ясувалося, українцем за національністю.

Письменниця висвітлила сторінки кривавої Семилітньої війни (1756–1763), зі сторінок роману проходять перед нами битви і бої біля таких німецьких і балтійських міст: Россбах, Гросс-Егерсдорф, Дрезден, Мемель, Цорндорф, Кунерсдорф... А ще зображено битву при Міндені в серпні 1759 року, коли під час атаки на прусько-англійські позиції загинув згадуваний граф Григор Орлик. Ця семилітня "війна трьох імператорів

і королів" була українцям ні для чого, у її битвах загинули сотні тисяч людей, населення зuboжило, зневірилось.

Про гетьманів Данила Апостола (останнього виборного гетьмана на Лівобережжі) та Пилипа Орлика (гетьмана за кордоном) не написано досі повнометражних художніх творів. Але в історичному романі Ольги Страшенко ці образи вирізняються поміж усіма. І, знову-таки, говориться про румунське коріння Данила Апостола, румунський період життя Пилипа Орлика.

Мова цього твору загалом звичайна для класичних історичних романів, наявні і старосвітські слова, історизми й архаїзми (*компанійці, пікінери, тавлінка, цяля, вагенбург*), панорамністю відзначаються батальні сцени, адже Ольга Страшенко за учнівства й студентства займалася фехтуванням – "шерміцерією". У книзі проступають також елементи наукового дослідження, наявні "Словник незрозумілих слів та історизмів", "Іменний словник", розлогі історичні примітки, що вирізняються вивіреною науковістю, точністю. Доречно підібрано українські народні пісні, козацькі та історичні, фрагменти календарно-обрядової поезії, що відкривають перед нами прадавні, ще дохристиянські вірування і звичаї нашого народу, які зараз ретельно вивчає українська етнографія, фольклористика.

Перейнявшись яскравим образом Наталі Кобринської (1855–1920) ще зі своїх студентських літ під час навчання в Київському інституті культури (1968–1973), Ольга Страшенко написала дипломну роботу про діячку та її творчість на основі видання її творів 1958 р., згодом – повість "Пані Наталя – баламутниця жінок", уривки з якої вже друкувались у жіночій газеті "Я, ти, ми" (1994), "Українська мова та література в школі" (1998); планувався вихід на кандидатську дисертацію під керівництвом знаної професорки Надії Марківни Гаєвської. Опрацювавши великий масив зібраного матеріалу, Ольга Страшенко розширила повість у рамки однойменного історико-біографічного роману (побачив світ 2013 р.), який має свою хронологічну фабулу: рідний дім Кобринської у Белелуї, одруження, удовина журба; поїздка з батьком (депутатом австро-угорського парламенту) до Відня, знайомство з передовими ідеями, насамперед феміністичними.

І почалося життя, сповнене боротьби за жіночу рівноправність: написання творів, організація жіночого товариства руських жінок у Станіславі, різноманітні з'їзди, віча, подорожі.

Про Наталю Іванівну Кобринську (1855–1920), засновницю жіночого руху в Україні, палку поборницю єднання західно- та східноукраїнських земель, написано чимало. Поміж ними виділяється дослідження, яке створила письменниця, громадська діячка "Союзу українок" Канади Ірен Книш "Смолоскип у темряві" (Наталія Кобринська й український жіночий рух), але воно вийшло далеко, у Вінніпезі, більш як півсотні років тому, 1957 р., з нагоди вісімдесятиліття альманаху "Перший вінок", який був виданий Наталею Кобринською 1887 р. А також книга історично-краєзнавчих есеїв відомого сучасного письменника Романа Горака "Де верхи взносить наш Бескид гордий..." (Львів : Каменяр, 2007), де чільне місце посідає розвідка про Наталю Кобринську. У колишньому Радянському Союзі постать Наталії Кобринської не була під забороною, про що свідчать видання її творів 1929, 1954, 1958, 1980, 1990 рр. Однак помітно, що під час особливо несприятливих для розвитку української культури 1930 – початку 1950-х та 1970-х рр. про неї зайве не згадували, або характеризували Наталію Кобринську як "представницю буржуазно-ліберальних кіл". В умовах сьогодення ці видання вже стали бібліографічною рідкістю, а передмови та примітки до них певною мірою відбивають радянські ідеологічно-культурні штампи. Ольга Страшенко вже давно бралася до цієї теми, виступала, зокрема, на засіданнях "Міжнародної Жіночої Громади" з відповідними рефератами, провела в Центральній бібліотеці Дарницького району міста Києва літературно-мистецький вечір "Речниця жіночої емансипації" (з участю відомої громадської діячки, голови Міжнародної організації "Жіноча Громада" Марії Драч, дружини Івана Драча, та провідного наукового співробітника Центрального Державного архіву вищих органів влади та управління України, члена Президії цієї міжнародної організації "Жіноча Громада" Катерини Криворучко), присвячений Н. Кобринській, у рамках якого було розгорнуто книжкову

виставку "За кращу жіночу долю" (до 140-річчя від дня народження Наталі Кобринської). А також при нагоді Ольга Страшенко неодноразово виступала з віршем, присвяченим Наталі Кобринській, поезію було опубліковано вже в посмертній книзі письменниці "Прочитайте ту славу..." (2016). Як ми вже зазначили, історико-біографічний роман має свою хронологічну фабулу: рідний дім Кобринської у Белелуї, одруження, вдовина журба. Потім поїздка з батьком (депутатом австро-угорського парламенту) у Відень, а там знайомство з передовими ідеями, насамперед феміністичними. І почалося життя, сповнене боротьби за жіночу рівноправність: написання творів, організація жіночого товариства руських жінок у Станіславі. Зокрема, у серпні 1899 р. здійснилася давня і палка мрія Н. Кобринської побувати "на великій Україні", у товаристві своєї подруги та учениці Ольги Кобилянської вона відвідала Київ, де саме тоді відбувався XI археологічний з'їзд. Наталії Кобринській поталанило зустрітися і потоваришувати з видатними діячами української культури: Михайлом Старицьким, Іваном Нечуєм-Левицьким, Михайлом Коцюбинським, Борисом Грінченком. Бентежно радісні враження від цієї мандрівки передані у нарисах "У Нечуя" та "Із подорожі по Україні". "Годі життя описувати – його треба проживати!" – скаже Михайло Павлик, який покохав цю яскраву жінку-діячку, однак не судилось... Далі в життя Наталі Іванівни увірвалася своїми вибухами Перша світова війна 1914–1918 рр. І письменниця Ольга Страшенко описує оце жахіття (і знову постають паралелі з сучасністю)... Показано братовбивче протистояння, діяльність українського стрілецтва (усуси), описано Брусиловський прорив літа 1916 р. "Ні, не бійтеся, війни не буде, надто страшна зброя", – розмірковує в романі Наталя Кобринська; у цих словах – і пророцтво Ольги Страшенко, адже, нагадаємо, її роман побачив світ 2013 р., напередодні російсько-української війни з 2014 (повномасштабне вторгнення – з 2022 рр.). Так тоді думало багато людей, переймаючись масштабами озброєння, яке вже тоді здавалося несосвітним: легкі літаки-біплани, перші танки-панцерники (уперше танки були використані англійською армією проти

німецької армії 15 вересня 1916 р. у Франції, на річці Сомма), отруйні гази – усе те здавалося немислимим поряд з існуванням людей на Землі. При написанні твору Ольга Страшенко послуговувалася різними джерелами, і відомими для загалу й такими, що на сьогодні стали унікальними, зокрема, періодичними виданнями початку ХХ ст.: "Шляхи", "Червона калина", "Самопал", "Новый Сатирикон" та ін. У романі "Пані Наталя – баламутниця жінок" досить чітко окреслені родинні гнізда Озаркевичів та Кобринських – брати Володимир, Лонгін, Євген, молодша сестра Єроніма, двоюрідна сестра Наталії Софія Окуневська, подані етнографічні відомості, наприклад у розділі про весілля Наталі й Теофіля. Згадано про вихід альманахів "Перший вінок" та "Жіноча доля", правдиво показано протистояння в жіночому товаристві, наприклад, демарш пані Емілії Ничаївської, яка виступала проти літературних видань, а радше дбала про купівлю чаші для єпископа Юліана. Описано, що деякі зібрання відбувалися і без Наталі Кобринської: "А мене вони не покликали... обійшлися... А я ж хотіла віддати їм себе цілу", – непокоїлася засновниця "Товариства руських жінок". У романі правдиво виведено значну кількість історичних постатей, важливих для нашої культури: Михайло Драгоманов, Іван Франко та його сини, Олександр Кониський, Іван Нечуй-Левицький, Ольга Кобилянська, Лесь Мартович, Богдан Кістяківський, Остап Терлецький, Євгенія Ярошинська, Францішек Ржегорж, чеський етнограф, польська художниця Августа Кохановська, тут і граф Казимир Бадені, намісник цесаря в Галичині, німецькі та російські генерали часів Першої світової, майбутня співачка Лідія Русланова, яка молоденькою (16 років) їздила до Чернівців як сестра милосердя... На переконання авторки, література твориться саме живими людьми. Показано стрілецьку стихію, її очільників: Кирило Трильовський, Левко Лепкий, Роман Купчинський, сміливих жінок-хорунжес – Софію Галечко, Олену Степанів. Досить широка географія роману: від села Белелуї (де народилась Наталя Кобринська), Снятина, Болехова (де згодом мешкала) – і до Львова, села Млини (тут пані Наталя пробувала з чоловіком Теофілом на могилі Михайла

Вербицького), далі до Києва, Праги, Відня, й до шансів "імперіалістичної" війни. Як і в романах "Закохана імператриця" та "Візантійський лукавець", Ольга Страшенко і в цьому творі виявляє свої симпатії до Румунії, її славетної історії, її народу. Тут є, зокрема, розділ "Трансільванець Йон", виразно позначений впливом історико-психологічного роману румунського прозаїка Лівіу Ребряну (1885–1944) "Ліс повішених" ("Pădurea spânzuraților"), що становить собою один із найцікавіших творів румунської літератури про Першу світову війну. Поручик австрійської армії Апостол Болога, румун за походженням, мучиться тим, що змушений воювати проти своїх єдинокровних братів-румунів. Він навіть намагається дезертирувати, але його ловлять, військовий трибунал оголошує йому смертний вирок. А в романі Ольги Страшенко пунктирно зображена доля Румунії у Першій світовій війні крізь призму полоненого вояка-Йона, який потратив в одну камеру з українцем Сашком Козаченком. Із вуст румуна звучить найвідоміший вірш Міхая Емінеску (1850–1889) "До зірки", лине розповідь про криваві події в Бухаресті кінця 1916 р. Адже битва за Бухарест – одна з найважчих операцій румунської армії в Першій світовій війні. Німецька окупація Бухаресту тривала два роки, і лише героїчний опір румунів улітку 1917 р. (битви біля містечка Мерешешть та в долині річки Ойтуз приблизно на межі між Волощиною та Молдовою) створив передумови для переможного для Румунії завершення Першої світової війни воз'єднанням Трансільванії з Румунією 1 грудня 1918 р., що з 1990 р. відзначається в Румунії як Національне свято. У творі Ольги Страшенко цитується багато пісень, віршів, зокрема, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Бориса Грінченка... Письменниця виводить широку галерею персонажів: від імператора Австро-Угорщини Франца-Йосифа, геніальної співачки Соломії Крушельницької, Марка Кропивницького... до "зірвиголови" Григорія Котовського та "королеви злочинного світу" Соньки Золотої Ручки. У романі чимало й домислених персонажів для повноціннішого відтворення дійсності: Сашко Козаченко, Гнат, Федір, Оріся, пан Данило з Волині. Кілька

зауваг щодо мови твору. У мові персонажів Галичини авторка мало подає галицьких слів, відразу видно, що цю книгу писала письменниця, що мешкає на Лівобережжі, але помітно, що вона любить оці терени західного краю, знає його історичні події та мистецько-літературне коло. У романі Наталя Кобринська проживає повністю своє життя аж до "Заповіту", який не можна читати без хвилювання, бо в ньому – її розважливості і чесності, безкорисливості. Ольга Страшенко не ставить своєю метою аналізувати твори Наталії Кобринської, але вдало показує ту атмосферу ідейної боротьби, у якій вони написані; згадуються, зокрема, "Дух часу", "Ядзя та Катруся", "Виборець" та ін. Автору цих рядків доводилося бути в Болехові, відвідувати музей Наталії Кобринської, розташований на вулиці Січових стрільців, що дало змогу порівняти побачене з написаним у романі. Так, у Музеї історії міста Болехова імені Романа Скворія зберігається "Голова Прометея" – оригінал роботи скульптора Михайла Гаврилка, героя книги Романа Коваля "І стеком, і шаблею" (2011). А також копія барельєфа "Тарас Шевченко", який виконав Роман Скворій – краєзнавець і фундатор музею у 1960-х рр. Роман "Пані Наталя – баламутниця жінок" іноді ніби фрагментарний, особливо коли письменниця, як їй здається, пише про відомі речі. Але в діалогах персонажів відчувається перо драматурга, бо авторка залюблена в театральне дійство, її сторінки теж подекуди нагадують діалоги із п'єс; Ольга Страшенко написала їх майже півсотні.

І завершити статтю хотілося б ще одним афоризмом Марка Туллія Ціцерона (інший його афоризм цитували на початку дослідження): *Historiam nescire hoc est semper puerum esse* "Не знати історії – це означає завжди бути дитиною". Як це не банально звучить, але історія (справжня, а не умовна!) нас учить жити, діяти, перемагати, нагадуванням чого є історична романістика Ольги Страшенко – "Візантійський лукавець", "Закохана імператриця", "Пані Наталя – баламутниця жінок". А історична романістика Ольги Страшенко – яскравої представниці української феміної прози кінця ХХ – початку ХХІ ст. – чекає на своїх ретельних дослідників-літературознавців та культурологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Страшенко, О. (2005–2006). *Візантійський лукавець*. Науковий світ.
Страшенко, О. (2009). *Закохана імператриця (Єлизавета Петрівна та Олексій Розумовський)*. Науковий світ.
Страшенко, О. (2013). *Пані Наталя – баламутниця жінок*. Вид. дім Дмитра Бурого.

REFERENCES

- Strashenko, O. (2005–2006). *The Byzantine Cunning*. Naukovyi svit [in Ukrainian].
Strashenko, O. (2009). *The Emperor's Beloved (Elizabeth Petrovna and Alexei Rozumovsky)*. Naukovyi svit [in Ukrainian].
Strashenko, O. (2013). *Lady Natalia – Women's Troublemaker*. Publishing house of Dmytro Buraho [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії збірника: 06.06.24

Serhii Luchkanyн, DSc (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0003-3318-6916

Researcher ID: AAD-2740-2020

e-mail: luchkanyн@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THREE HISTORICAL NOVELS BY THE RENOWNED UKRAINIAN WRITER

OLGA STRASHENKO (1950–2015):

"THE BYZANTINE CUNNING," "THE EMPEROR'S BELOVED"

(Elizabeth Petrovna and Alexei Rozumovsky),

"LADY NATALIA – WOMEN'S TROUBLEMAKER"

(a documentary novel about Nataliia Kobrynska against the backdrop of the era)

The article analyzes three historical novels by the renowned Ukrainian writer Olga Strashenko (1950–2015), dedicated respectively to the Byzantine history and civilization of the 12th century, the Ukrainian Hetmanate of the 18th century, and the famous Ukrainian figure of the late 19th and early 20th centuries, Nataliia Kobrynska. Ukrainian literary criticism has only addressed the analysis of the novel "The Byzantine Cunning," while the other two works are characterized for the first time. Methods. The research uses cultural-historical, comparative-historical, descriptive and textological methods of analysis of monuments of literature. Results and conclusions. Olga Strashenko (1950–2015) – the mother of the author of the article, a renowned Ukrainian writer, librarian, literary scholar, and translator, worked in various genres of fiction, but considered her main creative achievement

to be her three historical novels – "The Byzantine Cunning," "The Emperor's Beloved" (Elizabeth Petrovna and Alexei Rozumovsky), and "Lady Natalia – Women's Troublemaker" (a documentary novel about Nataliia Kobrynska against the backdrop of the era). Chronologically, the first novel to appear was "The Byzantine Cunning" (2005–2006), which the author diligently worked on from 1988 to 1993, and which subsequently waited over 10 years for a publisher due to economic hardships. The events in the novel unfold in the second half of the 12th century – from the 1160s to the 1180s, taking place both in the Byzantine Empire and in Halych Rus, as well as in Kyiv, near Vyshhorod, in Darnytsia, Osokorky, and Korchuvate. The two main plot lines – the "Byzantine" and the "Ukrainian-Rus" – are distinctly delineated in the multi-faceted work. The story primarily deals with the Byzantine Empire during the reign of the last members of the Komnenos dynasty (1081–1185) – Emperors Manuel (1143–1180) and his cousin and rival for the throne, Andronikos Komnenos (1182–1185). Andronikos is depicted as a 12th-century adventurer, a figure with Alcibiades-Nero-Byzantine traits, who returned to Constantinople after a long exile, having also spent time in Halych Rus. His political activities were marked by two main directions – demagoguery and ruthless terror. It was he (the future "peasant tsar") who introduced proscription lists of "traitors to the homeland," specifying the types of execution they faced (here, vivid parallels with the political processes of the Stalinist era emerge). The documentary-adventure novel "The Emperor's Beloved" (2009) echoes events that took place in the mid-18th century, focusing on the trip of Russian Empress Elizabeth Petrovna to Ukraine in 1744 and her relationship with Alexei Rozumovsky, the "night emperor." The novel also explores the European theaters where the battles of the Seven Years' War (1756–1763) occurred, involving Ukrainian units. The idea of restoring the Hetmanate and the Ukrainians' struggle for their rights runs as a red thread through the novel. The novel depicts hetmans such as Danylo Apostol (of Romanian descent), Kyrylo Rozumovsky, Pylyp Orlyk, and his son Hryhor Orlyk, as well as high-ranking officials like Alexei Bestuzhev and Mikhail Vorontsov. It also portrays the future "she-wolf on the throne," Catherine the Great, and the distinguished scholar Hryhoriv Skovoroda. There are ongoing debates about Skovoroda – who was this traveler? Was he a "philosopher of the people," a patriotic Ukrainian, or a man of the world, a precursor of the modern cosmopolitan? Inspired by the vivid image of Nataliia Kobrynska (1855–1920) since her student years at the Kyiv Institute of Culture (1968–1973), Olga Strashenko wrote a thesis on Kobrynska and her work based on the 1958 edition of her writings. She later authored the novella "Lady Natalia – Women's Troublemaker," excerpts of which were published in the women's newspaper "I, You, We" (1994) and "Ukrainian Language and Literature in School" (1998). A candidate dissertation was planned in the 1990s. Having amassed a substantial amount of collected material, Olga Strashenko expanded the novella into a historical-biographical novel of the same name in 2013. The novel has a chronological storyline: Kobrynska's family home in Belehuiia, her marriage, widowhood; a trip

to Vienna with her father (a deputy of the Austro-Hungarian Parliament), exposure to progressive ideas, primarily feminist ones. Thus began a life filled with the struggle for women's equality: writing works, organizing the women's society of Ruthenian women in Stanislav, attending various congresses, assemblies, and travels.

Keywords: *Olga Strashenko, the Byzantine Empire, Andronikos I Komnenos, the Cossack Hetmanate, Alexei Razumovsky, Nataliya Kobrynska, the feminist movement*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.